

ARM
WALLONIË

PASCAL
VERBEKEN *Arm*
Wallonië

EEN REIS *Meulenhoff Manteau*
DOOR HET
BELOOFDE
LAND

met foto's van
MICHEL HENDRYCKX

STRAATBEELD SERAING.
OP DE ACHTERGROND EEN FABRIEK VAN COCKERILL, THANS ARCELOR-
MITTAL.

RAAM IN MARCHIENNE-AU-PONT.

Voor A.

‘On va manger des moules à la mer?’

Ben in *C’est arrivé près de chez vous*

BRIEF AAN AUGUSTE DE WINNE

13

DE WEG NAAR LONGUEVILLE

*Chaumont-Gistoux, Dion, Archennes,
Gastuche, Waver, Louvain-la-Neuve,
Nil-Saint-Vincent, Cortil-Noirmont, Viesville*

21

HET GAT VAN DE DUIVEL

Charleroi, Marcinelle

43

DAGEN VAN GLAS,
DAGEN VAN SCHERVEN

*Charleroi, Châtelet, Châtelineau,
Farciennes, Sambreville, Moignelée*

55

ONDER DE VULKANEN

La Docherie, Marchienne-au-Pont

83

ENTR'ACTE

Marcinelle revisited, Jumet

101

VIVAT CYRIEL!

*La Louvière, Houdeng-Aimeries,
Haine Saint-Paul*

111

JEZUS VALT EEN TWEEDE KEER

La Louvière Centre

159

HET LIJDEN VAN DE BURGEMEESTER

La Louvière Centre

167

ENTR'ACTE (BIS)

Morlanwelz, La Hestre, Manage

179

DE RUI

Bergen, Wasmès, Cuesmes, Quaregnon

195

KLEIN ITALIË, KLEIN RUSLAND, KLEIN VLAANDEREN

Seraing

213

WALON ÈT FÎR DI L'ÈSSE

Seraing, Jemeppe, Grâce-Hollogne, Luik

245

SERAING REVISITED

Seraing, Val-Saint-Lambert,

Ivoz, Flémalle, Luik, Vottem

267

NAGESTUURDE BRIEF AAN AUGUSTE DE WINNE

281

Verantwoording

283

Bibliografie

287

Kaart van Wallonië

294

RIJKSWACHTKAZERNE IN DE VOORMALIG
VLAAMSE WIJK TAILLIS-PRÉS, CHÂTELINEAU.

KERKHOF DAMPREMY.

BRIEF AAN AUGUSTE DE WINNE

Geachte Auguste de Winne,
Waarde vakbroeder,

Herinnert u zich nog de dag dat u doodging? Die donderdagavond in Genval, voorjaar 1935? Weet u nog welke beelden terugkwamen in uw laatste uren?

Was het die slijksteeg ergens in het Waasland waarlangs huisjes van klei tegen elkaar beschutting zochten? Was het de stoet vrouwen die 's nachts met hun kleuters op de arm naar de Gentse fabrieken trok? Kwamen ook de oude geuren aanwaaien? De walm van publieke gaarkeukens? Het hennepstof in de stallen waarin vierjarige touwslagers werkten? En welke geluiden hoorde u weer? Waren het uw eigen voetstappen die steeds dichterbij kwamen op uw sterfbed? Waren het al die herinneringen uit uw reisverslag *Door arm Vlaanderen*, waarvan u beweerde dat ze u zouden blijven achtervolgen tot aan uw laatste snik?

Voor mij ligt de krant *Le Peuple* van 24 mei 1935, het Franstalige socialistische partijorgaan waaraan u uw beste jaren als journalist gegeven hebt, de krant waarin uw reisreportages door arm Vlaanderen in 1901 voor het eerst verschenen onder de titel van *À travers les Flandres*. 'Mort d'Auguste de Winne', luidt de kop. De hele voorpagina is gewijd aan uw overlijden. Het onbehagen in de straten van Berlijn, Wenen, Madrid en Rome is slechts een verre ruis op de pagina's binnen in de krant. Geen flinter wereldnieuws kon zich wurmen tussen alle levensschetsen, terugblikken en eerbetuigingen 'à celui qui a bien servi notre cause'.

Wat lijkt uw leven overzichtelijk en nuttig, zoals uw collega's het in enkele kolommen samenvatten. Na een korte carrière als

onderwijzer ging u in 1887 aan de slag bij *Le Peuple*, dat u na de Eerste Wereldoorlog bestuurde als hoofdredacteur en directeur. Ook uw andere bezigheden stonden in dienst van de rode zuil. Het aantal mandaten dat u uitoefende in de Belgische Werkliedenpartij en haar satellieten is indrukwekkend. Naar mijn oneerbiedige indruk hebt u daarmee vooral veel tijd verkwanseld. Want schrijven was uw kunstje. Vandaag wordt u alleen nog herinnerd om dat ene onontkoombare boek.

De voorbije dagen heb ik *Door arm Vlaanderen* herlezen. Ik zie u weer staan in de ochtend van een nieuwe eeuw, in een land waarin u zich afvroeg: ‘Waarom hebben de christenen hun hel in een ander leven geplaatst? Kennen ze Vlaanderen dan niet, de uithoek van de verdoemden, waar een God — bijna zo wreed als de hunne — arme boeren, wevers en spinners doet boeten voor onbekende misdaden?’

Uw reis leidde door ‘gaten van verdriet’, door een onderwereld van textielarbeiders, konijnenvillers, zwavelstokmakers, mandenvlechters, sigarenrollers en zwervers. ‘Alles geeft een indruk van onuitsprekelijke armoede en droefheid’, schrijft u. ‘Ik ben in aanraking gekomen met de ellende van arm Vlaanderen.’ Overal waar u halt hield, botste u op honger, uitbuiting, kinderarbeid en analfabetisme. Vlaanderen, nog niet zo heel lang geleden. Mijn grootouders zijn erin geboren.

Nu zult u duizelen, mijnheer De Winne: uw arm Vlaanderen is een eeuw later een van de rijkste, veiligste en best geschoolde regio’s ter wereld, waar de Vlamingen beschermd worden door een van de meest genereuze socialezekerheidsstelsels. Toch is dit rijke Vlaanderen ontevreden, verongelijkt, chagrijnig. ‘Verzuurd’ is het woord dat onze collega’s graag gebruiken. Dertien verkiezingen op rij keren steeds meer Vlamingen zich af van de democratie, om hun heil te zoeken bij een antivreemdelingenpartij in de traditie van het VNV. Bij die vreemdelingen horen ook drieënhalf miljoen landgenoten in het zuiden.

Over heel Europa is Vlaanderen een sterke merknaam van xenofobie geworden. Terwijl onze contreien doorgaans geen enkele belangstelling opwekken in de buitenlandse media, komen op ver-

kiezingsdagen honderden journalisten uit uiteenlopende plaatsen vanuit Oslo tot Athene de schade opmeten. Na hun vertrek blijven de vragen. Waar komen zoveel angst en verkramping vandaan? Wat is er loos in dit Land van Kokanje, waar bijzonder weinig immigranten leven in vergelijking met de naburige West-Europese regio's? Het antwoord ligt bij u. We zijn *Door arm Vlaanderen* vergeten, of beter: we willen het vergeten.

Honderdduizenden Vlaamse economische vluchtelingen emigreerden naar Amerika, Canada, Noord-Frankrijk en vooral Wallonië. Ook daaraan willen we liever niet herinnerd worden. 'Vlamingen zijn BMW'S', zei de hoogste Vlaamse politieke functionaris enkele jaren geleden. 'Ze hebben Brains, een groot Maritiem vermogen en ze Werken hard.' Hébt u 'm? Eigenlijk bedoelde hij: de roestige, puffende Trabanten in dit land, dat zijn de Walen. Hij vertelde niet dat ooit drommen Vlamingen met een handkar van onbestemde makelij naar de 'Walenpays' trokken. Het is onze eigen bluesgeschiedenis: 'Goin' down South, where the chilly wind don't blow.' Kent u dat oude lied? 'Cry! Cry! Cry!' gaat het refrein. Niemand weet beter dan u dat het een grotere waarheid over deze streken vertelt dan 'In Vlaanderen blinkt de hemel blauw' van Guido Gezelle.

De eerste grote golf Vlamingen vluchtte naar Wallonië tussen 1840 en 1850: het decennium van de grote hongersnood, van de tyfus en de cholera. U hebt vast nog horen vertellen hoe veldwachters toen in de dorpen langs de huizen gingen om te controleren of de bewoners nog leefden. Eén op zeven Vlamingen kreeg een of andere vorm van bijstand. Een tweede voedselcrisis in 1885 bracht een nieuwe massale exodus naar Wallonië op gang. Ook later, nog lang na uw dood, bleef de trek naar het zuiden voortduren, tot de economische verhoudingen in België begonnen te kantelen. De laatste getuigen van de Vlaamse armoedemigraties naar Waalse industriesteden en landbouwstreken in de jaren dertig tot vijftig zijn inmiddels stokoud. Over vijf, tien jaar zijn er geen orale bronnen van de eerste generatie migranten meer over.

Deze geschiedenis naar Wallonië geneert vandaag, omdat ze de triomfalistische marketing van rijk Vlaanderen onderuithaalt.

Waarom vieren we een mythisch verleden van zevenhonderd jaar geleden, maar blijven we liever blind voor de realiteit van 1850, 1885, 1901, 1920, 1955? Waarom herdenken de Italianen wel hun migratie naar Wallonië met monumenten in Flémalle en La Louvière, terwijl Vlaanderen geen steen veil heeft voor de herinnering aan zijn economische vluchtelingen? Waarom heeft geen enkele Vlaamse historicus ooit een omvattend wetenschappelijk werk over deze migratie geschreven, terwijl de Vlaamse geschiedenis het meest omgeploegde terrein aan onze faculteiten is? Gaston Durnez en Guido Fonteyn hebben veel journalistiek veldwerk gedaan. Aan hen heeft het niet gelegen. UCL-historicus Yves Quairiaux leverde de belangrijkste bijdrage met *L'image du Flamand en Wallonie*. Toen zijn doctoraatsscriptie vorig jaar in boek verscheen bij Éditions Labor, wijdde de Vlaamse pers daar geen druppel inkt aan.

Deze vergetelheid verklaart veel angsten en onzekerheden waarmee Vlaanderen vandaag worstelt, denk ik. Het zwarte gat in ons geheugen baart telkens opnieuw een zwarte zondag. Men kan alleen een evenwichtig zelfbeeld ontwikkelen als men zich ook zijn ellende wil herinneren: de hongerjaars van seizoenarbeiders en migranten in de Vlaamse enclaves van Charleroi, Farciennes, Châtelineau en La Louvière, toen deze Vlamingen de gerechtsrubrieken van de Waalse kranten beheersten en de Walen betoogden voor een harde aanpak van de criminaliteit. In Waalse liedjes en periodieken waren de Vlaamse migranten toen zelf het mikpunt van een Eigen Volk Eerst-discours.

Ik heb gelezen en gehoord dat deze kwestie u na aan het hart lag, mijnheer De Winne. 'Je weet maar wie je bent, als je weet waar je vandaan komt', zei u vaak. U bent zelf de zoon van Nino-venaren die naar het zuiden trokken, al hielden uw ouders al halt in het verfransende Brussel van de negentiende eeuw.

Weet u nog dat u het woord nam op het feestje naar aanleiding van uw vijfendertigste jaar dienst bij *Le Peuple*? In plaats van een jubelende feestrede kregen uw verbaasde collega's een kort verhaal te horen. Uw verhaal. Hoe uw vader de textielindustrie in Ninove ontvluchtte en marmerkapper werd in Brussel, hoe uw

moeder in het holst van de nacht nog handschoenen zat te naaien. Hoe u alleen dankzij een beurs van de stad Brussel uw studies aan de normaalschool kon volbrengen. ‘Je suis Flamand, mes chers amis Wallons’, besloot u. ‘Et quoique certains flamingants m’aient parfois traité de fransquillon, je ne renierai pas plus ma race que ma classe.’

Als Brusselse Vlaming bij een Franstalige krant bewonderde u de Walen om hun werklust, hun inventiviteit, hun ondernemingszin en de onverzettelijkheid waarmee ze sociale en politieke rechten afdwongen. Eigenlijk keek heel Europa op naar die kleine, nijvere, moderne regio waar zoveel uitvindingen en nieuwe producten vandaan kwamen. Toen u langs Vlaamse wegen reisde, was Wallonië nog de derde industriële macht ter wereld, na Groot-Brittannië en de Verenigde Staten. Wallonië betekende niet alleen de redding voor arm Vlaanderen; de industriële bassins rond de Haine, de Samber en de Maas werden later het beloofde land van arm Italië, arm Oost-Europa, arm Spanje, arm Griekenland, arm Marokko en arm Turkije. Dit wirtschaftswonder was een eeuw lang het multiculturele laboratorium van Europa.

Ook uw geliefde Wallonië zou u vandaag niet meer herkennen. Na uw dood is de Waalse economie langzaam in verval geraakt. De eerste vege tekenen kon u zelf nog zien in de jaren dertig: de dalende demografie, de veroudering van de industriële infrastructuur, het gebrek aan investeringen. De Waalse economie loopt tegenwoordig achter op die van sommige Oost-Europese regio’s, waar nog niet zo lang geleden een communistische staatseconomie bestond. In de grote steden loopt de werkloosheid op tot dertig procent, de jeugdwerkloosheid piekt er tot boven de veertig procent. De cijfers zijn helder: Wallonië is een sociaal curiosum geworden in Noord-Europa. Toch bestaan er grote verschillen tussen de regio’s. De provincies Namen en Luxemburg zijn vrijwel niet getekend door de crisis. Waals-Brabant is zelfs de rijkste provincie van België.

‘Ik ben eerst en vooral door Vlaanderen getrokken om die streek te tonen aan wie ze nog niet kent, en zo zijn er velen’, schrijft u aan het eind van *Door arm Vlaanderen*. ‘De meeste Franstalige Bel-

gen zegt Vlaanderen niet meer dan Australië.' Voor de meeste Vlamingen was Wallonië evenzeer een blinde vlek. Ze wisten alleen dat er in het zuiden handen te kort waren, en dat volstond.

Internet, telefonie, televisie, radio, satellieten, autosnelwegen en tgv's hebben een eeuw later niet tot meer wederzijds verkeer, kennis, laat staan begrip geleid. Australië ligt nog altijd even ver. De gemeenschappelijke Belgische ruimte wordt almaar kleiner. Bijna is het land volledig gesplitst. Veel bindtekens blijven niet meer over, tenzij het koningshuis, Brussel en Plopsacoo, het pret-park bij de watervallen van Coö, dat zowat de laatste plaats is waar Waalse en Vlaamse kinderen elkaar nog tegenkomen. België is ontstaan uit een opvoering van een Italiaanse opera met een doofstomme in de hoofdrol, en bijna twee eeuwen later wordt het samengehouden door een boskabouter met een spraakgebrek.

In die onwetendheid blijven de clichés bloeien. Tussen West- en Oost-Duitsland lag tientallen jaren lang een spergebied van prikkeldraad, mijnenvelden, wachttorens en geschutskoepels. Dit complex bleek minder doeltreffend om de landsdelen uit elkaar te houden dan de Vlaams-Waalse stereotypes die circuleren in de media en de politiek. Soms gaat het om minder bekende clichés die nog uit een vorige eeuw stammen, maar waarvan de wortels als een taai onkruid overleven. 'La Flandre conquérante', een vinding van Jules Destrée is er zo een: het Vlaanderen dat met zijn demografisch overwicht de Walen wil inlijven en verknechten.

Een paar jaar geleden was ik op bezoek bij mijn vriend Georges in La Louvière. Toen we de fase van de verplichte beleefdheden en vriendelijkheden voorbij waren, vroeg ik hem hoe de *Louviérois* tegen de Vlamingen aankeken, hier in de straatjes en cités langs het Canal du Centre, waar honderd jaar lang zoveel sukkels uit het noorden waren neergestreken, waar op zoveel huisdeuren een Vlaamse naam bij de bel staat.

Georges schraapte zijn keel.

'Les Flamands... on les voit comme des colonisateurs.'

'Hoezo?'

'Wel, loop eens door de Rue Albert I, onze belangrijkste winkelstraat. Ga maar eens na welke winkels er de laatste tien jaar bij

zijn gekomen: Hema, Blokker, Zeeman, Kruidvat, noem maar op. De Vlamingen nemen ons over. Jullie hebben het geld. Wij niet.'

'Je hebt het over een invasie van Nederlandse ketens, waarover men in Oostende en Mechelen evenzeer moppert.'

'Vraiment?'

Wat staat er tussen Georges en mij? Bijna dertig jaar. Een wereldoorlog. Een taal. Een taalgrens. Een komedie van misverstanden die we gemakshalve 'België' kunnen noemen.

Voor de meeste Vlamingen is Wallonië niet meer dan dat stuk slecht aangelegde snelweg dat je moet volgen om naar Frankrijk te rijden. Een Brusselse wegenwachter van Touring vertelde me ooit over de diepste angsten van de Vlaamse automobilist. In zijn topvijf stond onder meer: motorpech op het ringviaduct van Charleroi. De Vlaming was niet zozeer bang voor een acute aanval van hoogtevrees, maar voelde zijn benen slap worden door het onheil dat Charleroi oproept: door incest, generatiearmoede en politieke corruptieschandalen gedegenerende Walen klimmen er op de brugpijlers, met een kalasjnikov in de aanslag die ze op de zwarte markt in Sambreville gekocht hebben.

Die stereotypes zijn een idee-fixe geworden in het noorden, in die mate dat Wallonië nog weinig méér oproept. In de meeste Vlaamse media zitten de Walen in dezelfde journalistieke zak als deelnemers aan de Paralympics, beoefenaars van oude dichtvormen en andere geknakten. In de krantentaal van deze tijd worden ze 'onsexy' bevonden, onverkoopbaar aan het lezerspubliek. Alleen voor communautaire affaires of criminaliteit gaan de kolommen ruimhartig open. De 'Waal' verschijnt bij voorkeur in een problematische context, een behandeling die ook de moslims ten deel valt. Overigens, de meeste Franstalige media grossieren evenzeer in Vlamingenclichés.

U kent vast nog de woorden, mijnheer De Winne, waarmee Edward Anseele de inleiding van *Door arm Vlaanderen* besloot: 'Waalse vrienden, lees en herlees dit boek (...) opdat men in de verste uithoeken van Wallonië zou weten wat slechte mensen van de beste bevolking gemaakt hebben.' Honderd jaar later reis ik in de tegenovergestelde richting.

De route biedt zichzelf aan: de voornaamste streken en steden waar uw arm Vlaanderen zijn geluk ging zoeken, de industriële as die loopt over de Borinage, Le Centre, Charleroi, Seraing en Luik. Hier wonen de meeste Walen, hier liggen de grootste steden. Hier botsen het oude en het nieuwe Wallonië het heftigst, hier zal de toekomst van Wallonië worden beslecht.

Door arm Vlaanderen zit in mijn binnenzak. Als een spiegel-tje, als een citatenboek. De langere stukken rijd ik met mijn oude Kawasaki 650, maar dat heeft verder geen belang. De missie is journalistiek, de inzet is begrip.

Naar verluidt bent u een liefhebber van de Jiddische literatuur, mijnheer De Winne. Misschien kent u dan het onvertaaltbare woord 'beynashmoshes'. Het duidt de schemering tussen dag en nacht aan, als de hoop leeft dat de duisternis niet invalt. Op dit scharniermoment bevindt Wallonië zich, terwijl België op de achtergrond verdampt.

Morgen vertrek ik.

Gegroet,
Pascal Verbeken

ps Een vraag blijft me bezighouden. Is het waar dat u in uw laatste uren, die donderdagavond in Genval, weer het Ninoofs van uw ouders begon te spreken?

DE WEG NAAR LONGUEVILLE

Chaumont-Gistoux

Dion

Archennes

Gastuche

Waver

Louvain-la-Neuve

Nil-Saint-Vincent

Cortil-Noirmont

Viesville

De weg naar Longueville trekt een rechte streep door de akkers. De mist lost op. Het is een volmaakte, stille ochtend. Langs deze vertrouwde velden wilde ik Wallonië binnenrijden. Een paar keer per week zwerf ik op de motorfiets langs de lamme dorpjes tussen Waver, Jodoigne en Namen om mijn hoofd leeg te maken. De valleien van Waals-Brabant zijn mijn private Badlands geworden. Een stuk Dakota ten zuiden van Brussel. In juli kan de zon hier meedogenloos schroeien, zo hard dat de verlichtingspalen vloeibaar lijken in de trillende lucht boven het beton. Op deze ochtend in april staan ze verstijfd in het halfdonker.

‘Een van de lessen van reizen is dat een paar van de vreemdste volksstammen vlak naast je blijken te wonen’, schrijft Robert Louis Stevenson in *Across the Plains*. Ik denk dat ik begrijp wat hij bedoelt, telkens als ik door de antiseptische winkelstraten van Terneuzen loop, een havenstadje in Zeeuws-Vlaanderen waar Nederlands wordt gesproken, mijn taal, amper dertig kilometer van Gent, mijn stad. Terneuzen ademt een ondoordringbare Hollandsheid, waardoor ik me als Vlaming in Zeeuws-Vlaanderen vooral een Belg voel.

Dan is Wallonië dichterbij. Misschien is er een dubieuze, psy-

chologische verklaring voor dat gevoel: Wallonië is de belofte van een reisje naar mijn kindertijd. Mijn eerste zomervakanties bracht ik door bij de Tobbacks, een familie van witloftelers in Vlaams-Brabant. Over de taalgrens, in Beauvechain, hadden ze nog een paar hectaren land. In augustus gingen we daar bonen plukken, meestal na zonsopgang, voor de hitte viel. De gedachte dat ik voor het eerst in een vreemd land vertoefde, was tegelijk opwindend en benauwend. Als de Tobbacks me alleen achterlieten, zou niemand me ooit komen zoeken op deze godvergeten plek. Van de Walen viel al helemaal geen redding te verwachten: volgens mijn neven spraken zij een tovertaal uit de poppenkast.

Wallonië gaf me een gevoel van nakende verlorenheid — niet eens een akelig gevoel, ben ik tijdens mijn latere reizen gaan beseffen. Mijn oude kinderangst heeft plaatsgemaakt voor de roes om even buiten de speurende zoeklichten van bekenden te vertoeven. Daarvoor hoef ik geen Lonely Planetgids te volgen. Wallonië is nog altijd ver genoeg.

Ook de open ruimte in Waals-Brabant maakte indruk. In de jaren zeventig was Gent nog een donkere, claustrofobische industriestad die moeizaam haar negentiende-eeuwse verleden probeerde af te schudden. Beauvechain leek op een veel mildere planeet te liggen. Je kon er zo naar de einder lopen zonder een mens of een huis tegen te komen. Hoog in de lucht, boven de plaatselijke luchtmachtbasis, trokken straaljagers fijne dampstrepen in het blauw.

Rond Longueville staan vandaag alleen enkele Mariakapellen, watertorens en *fermes en carré*, boerderijen die als versterkte burchten rond een binnenplaats gebouwd zijn. Op een afstand bekijken lijken ze met zwarte inkt in de berijmde velden gekrast.

In een sporttas heb ik vanochtend een tweedelig Frans-Nederlands Prismawoordenboek gestopt, een cassetterecorder, schriftjes met aantekeningen, een laptop, een cd met oude foto's en enkele boeken. In een kartonnen hoes bewaar ik de eerste druk van *De Winnes À travers les Flandres* uit 1902. Na jarenlang speuren heb ik onlangs dit gave exemplaar kunnen bemachtigen bij Zubal Books, een internetboekhandel in Cleveland, Ohio. Op de kaft

staat een stempel van de Université Populaire Saint-Gilles, waardoor de kans reëel is dat De Winne dit boek ooit zelf in handen hield. Hij was vijfendertig jaar lang gemeenteraadslid in Sint-Gillis en een drijvende kracht achter de Université Populaire.

Ik vraag me af wat de Vlaamse migranten zoal meenamen, toen ze over deze wegen te voet naar de Waalse boerderijen en de fabrieken trokken. Wellicht namen ze alleen de kleren met zich die ze aan hun lijf hadden. Dankzij De Winnes scherpe oog voor interieurs weten we dat de Vlaamse huiskamers kale spelonken waren. De foto's in *Door arm Vlaanderen* bevestigen dit beeld. Op de aarden vloer stonden stevast een bak gevuld met stro, enkele wankelende stoelen, soms een kachel. De overige bezittingen konden makkelijk in een dichtgeknoopte handdoek worden meegevoerd.

Overal hebben de Vlamingen hier hun sporen nagelaten. In de gemeentelijke geboorteregisters, op de kerkhoven, in de namen van hun nazaten. In de uitgegraven kanalen, in de aangelegde wegen. De kasseien waarover ik rijd, werden gelegd door geïmporteerde Vlaamse werklozen. Ik heb een fotootje bij me waarop vijf stempelaars staan die vlakbij, in Dion, een stuk weg uitgraven. 'Dwanganarbeiders', schreef *De Standaard* verontwaardigd. Dat klopte in zekere zin: deze mannen waren ertoe gedwongen over de taalgrens te gaan werken. In het begin van de jaren vijftig was tien procent van de actieve Belgen werkloos, en twee op de drie werklozen waren Vlamingen.

Op de foto staan nog drie notabelen uit Dion. Ze superviseren de werkzaamheden, keurig in het pak, de handen op de rug en met vooruitgestoken embonpoint. Op het eerste gezicht is dit een koloniaal tafereel. De weg in Dion had een stuk spoorlijn in Stanleyville of Bumba kunnen zijn. Toch betwijfel ik of deze Vlamingen zich negers voelden. Wellicht waren ze vooral blij, omdat ze ergens werk hadden gevonden. Het is 1953, het jaar van Louis Paul Boons *De Kapellekensbaan*. *Door arm Vlaanderen* revisited, een halve eeuw nadat De Winne zijn reisverslag had gepubliceerd.

De foto vertelt me iets anders: de acht mannen langs de weg bevinden zich in de na-avond van een tijdperk. In 1953 haalde

Seraing-Ougrée nog de wereldpers, toen er een hoogtechnologische laagoven in werking werd gesteld. Dankzij Wallonië was België toen nog altijd de derde Europese staalnatie, na Duitsland en Frankrijk. Nog ongeveer tien jaar lag het economische zwaartepunt van België in het zuiden. Het scharnierjaar was 1966, toen het inkomen per hoofd van de bevolking voor het laatst groter was in Wallonië. Een jaar later telde Wallonië voor het eerst de meeste werklozen.

Na een kwartier rijd ik de groene villawijken langs de vijvers van Chaumont-Gistoux binnen. ‘La commune où il fait bon vivre’, zo prijst de gemeente zichzelf aan op haar website. ‘Ses habitants veillent jalousement sur la qualité de vie qui y règne.’ Chaumont-Gistoux staat in de topvijf van rijkste Belgische gemeenten en omvat ook de voormalige boerendorpen Dion-le-Val, Dion-le-Mont, Bonlez, Corroy-le-Grand en Longueville. In Vlaanderen doen alleen Sint-Martens-Latem en Oud-Heverlee het beter. Het is een soort *Knokke-sans-mer*. De oude dame van Waals-Brabant.

Tussen de wereldoorlogen, ‘au temps où Bruxelles bruxellait’, kwam de kleine burgerij uit de hoofdstad hier met vakantie. In het Leopoldkwartier, vandaag het hart van de Europese wijk, stapten ze op het Chevroletbusje van de lijn Brussel-Waver-Perwez en reisden naar de hostellerieën, bodega’s en maneges van Gistoux. Le Paradou, Les Hirondelles, Le Moulin d’Inchebroux; het zijn namen waarin de charleston en de java doorklinken. L’Auberge des Étangs was een lustoord met tennisvelden en een zwembad. Die mondaine vakantiesfeer is blijven hangen. Je hoort nog altijd de tennisballen tegen het gravel ploffen. IJs rinkelt in de champagnekoelers onder de luifels van de chalets.

Sinds de jaren zeventig is Gistoux een slaapdorp geworden van ondernemers, professoren, hoge ambtenaren en andere gelauwerden van de welvaartsstaat — ‘boulot, Ford Mondeo, dodo’. In hun zog vestigden zich superettes en delicatessenzaken. De inwijkelingen wonen in oude landhuizen en villa’s, of vaker nog aan de rand van de dorpen in voortwoekerende verkavelingen die de landbouwgrond opsouperen. Voor de *rureaux*, de oudere, autochtone inwoners van boerenkomaf, zullen ze altijd vreemdelingen blijven.

‘We moeten die inwijkelingen niet’, zegt Roger, een zestiger met een vriendelijke, jongensachtige kop, in het Café de la Poste. Hij heeft net op de wegenkaart aangeduid waar ik me bevind. Hij bezweert me dat niet alles perfect is in dit paradijs.

‘Het probleem zijn... *ces impérialistes*.’

Hij laat een gewichtige pauze vallen.

‘Impérialistes.’ Hier lijkt een militant van een Vlaamse actie-groep uit de Brusselse rand te spreken.

‘Ik denk dat het om precies hetzelfde fenomeen gaat’, zegt hij. ‘Alleen zijn de tegenstellingen minder zichtbaar, omdat er geen Frans-Nederlands taalprobleem is. In de jaren zeventig, toen de Brusselse inwijkelingen de meerderheid gingen uitmaken in onze dorpen, hebben ze ons gewoon overgenomen. Even makkelijk als ze met hun geld bedrijven overnemen.’

‘Nooit hebben ze respect getoond. Nooit hebben ze zich in het dorpsleven proberen te integreren. In hun ogen zijn de autochtone Waals-Brabanders pittoreske boeren, beoefenaars van oude volksambachten. Over tien, twintig jaar zullen ze uitgestorven zijn. En daarin hebben ze nog gelijk ook. Ik vind niet dat vroeger alles beter was. Ik weet ook wel dat we niet rond de Leuvense stoof kunnen blijven zitten. Maar de nederigheid is weg.’

Er zijn nog meer inwijkelingen op komst. Op elke straathoek hebben makelaars in onroerend goed een bos van borden geplant met de huizen en gronden die te koop staan. Vaak zijn ze overplakt met rode stickers: ‘Vendu’. Tussen de oude villa’s, cottages en boerderijen worden de laatste vrije kavels volgebouwd.

In de boomrijke straten van Bonlez valt het me voor het eerst op hoe angstvallig de bewoners hun inboedel bewaken. Tegen de voorgevels zoemen en knippen alarminstallaties. Naast de bel-len hangen deurtelefoons met camera’s. De opritten zijn afgesloten met elektronische schuifhekken.

In Chaumont was de roof van de kerkklokken door de Duitsers tijdens de Tweede Wereldoorlog decennialang het belangrijkste criminele feit uit de gemeenteannalen. Maar de laatste tien jaar wordt er geregeld ingebroken in de villa’s.

‘Vooral op woensdagvoormiddag’, vertelt een winkelier. ‘Dan

gaan de meeste oudere mensen nog naar de markt in Waver. Niemand weet waar de inbrekers vandaan komen, maar de marktdagen in de streek kennen ze als hun broekzak.'

Het Front National trekt nog geen profijt van de klachten over onveiligheid. Voor de gemeenteraadsverkiezingen krijgt extreem rechts hier zelfs geen lijst bijeen. Toen ik er een leraar uit de streek over aansprak, haalde hij zijn schouders op. Hij zag nog eerder de Parti Communiste Belge doorbreken in de villawijken. Extreem rechts is hier slechts een gerucht, een vieze ziekte die alleen steuntrekkers in de verarmde industriesteden kunnen oplopen.

Kende hij de score van het Vlaams Belang in Brasschaat en Schoten?

'Jawel, de Franstalige pers vond het een enorm schandaal. Immoreel! Maar... hoe zal ik het beleefd zeggen? Dat is Vl  anderen. Het is ondenkbaar dat zoiets hier gebeurt.'

'Hoe meer bezit de mensen vergaren, hoe angstiger ze worden om het te verliezen? De Walen ontsnappen toch niet aan die wet?'

'Oké', gaf hij toe. 'Stem dan op een partij die tegen de vermogensbelasting is, een partij die Chaumont, Lasne en Waterloo achter bewaakte barenen stopt. *Gated communities*. Nog tien jaar en we zijn zover. Dan is het hier Florida. Maar daarom stem je toch nog niet op een zootje?'

Geen enkele partij in Chaumont-Gistoux kan het zich nog permitteren de onveiligheid te negeren. Al zal er veel moeten gebeuren om de MR te doen wankelen. De gemeente kleurt in verkiezings-tijd altijd donkerblauw. Tot veertig procent van het kiezersvolk stemt liberaal. In het nabije Lasne, al jarenlang de nummer een op de lijst van de rijkste Belgische gemeenten, haalt de MR een score van bijna zeventig procent.

Ooit was Waals-Brabant 'la ceinture rouge de Bruxelles'. Vandaag zijn de socialisten al blij met vijftentwintig procent. Door de neergang van de lokale fabrieken en de steengroeven is het traditioneel rode electoraat flink opgedroogd. In Tubize gingen Forges de Clabecq en Fabelta dicht, in Court Saint-Étienne de staalfabriek, in Genappe en Waterloo de suikerfabrieken, in Quenast de steengroeve, in Gastuche en Nijvel de papierfabriek. De regen van

sluitingen trof ook de brouwerijen en de kartonfabriek van Chaumont-Gistoux.

Dankzij de nabijheid van Brussel en Louvain-la-Neuve werd hier geen sociale ravage aangericht, zoals in de Waalse industriegebieden. Er was altijd werk in de buurt. De voorbije decennia schoten zogenaamde *zonings*, industrieparken, uit de grond rond Louvain-la-Neuve, Waver en Gembloux. Waals-Brabant, de rijkste Belgische provincie, is al jaren zijn eigen marshallplan. De Waalse economische groei in de periode van 2000 tot 2002 werd voor dertig procent gerealiseerd door deze kleine provincie met ongeveer driehonderdduizend inwoners. Maar terwijl de economische zegebulletins steeds luider klonken, voltrok zich een stille revolutie op het platteland, dat de voorbije twintig jaar meer is veranderd dan in de drie eeuwen daarvoor.

Archennes, een kilometer buiten Dion. Boer Quickx had nooit kunnen vermoeden dat dit vertrouwde gezicht hem ooit zo zou benauwen. Met half dichtgeknepen ogen glijdt zijn blik over veertig hectaren vette Waalse leemgrond, die aan de horizon afgezoomd wordt door het bos van het kasteeldomein van de familie De Spoelbergh. Daarachter ligt Vlaanderen.

Tegen de wind in probeert hij met een aansteker het vuur in zijn gerolde sigaret te jagen. 'Klik, klik, klik.'

'Voilà. Fini. Gedaan.'

Hij is een man van weinig woorden. Maar wat valt er nog te zeggen? Sinds vorige week is zijn boerderij op de grens tussen Archennes, Dion en Gastuche een koud nest. Leeggehaald. Hij is gecapituleerd, na jaren tussen hangen en wurgen. In de familie stond niemand klaar om de boerderij over te nemen. Er kwamen bemestingsnormen, stijgende stookoliekosten, de dioxinecrisis, de gekkekoeienziekte en een daling van de melkprijs. De aanscherping van een voetnoot in de milieuwetgeving betekende soms een forse investering.

'Dat begrepen die bureaucraten in Brussel niet', zegt Quickx. 'Ze begrepen eigenlijk helemaal niets, toch niets van wat het boerenbedrijf aanbelangde. Het plezier was weg, mijnheer.'

Zelfs in het midden van de jaren zeventig, ten tijde van de grote boerenbetoging, was het vee beter geprijsd. Vorig jaar kwam de genadeklap. De pachtheer verkocht dertien hectaren van de grond waarop hij tientallen jaren had gewerkt. Alleen het Waalse Gewest kon de hoge prijs betalen. Op de overblijvende lappen voortboeren had geen zin meer. Ook in de stallen ging het licht uit. Gisteren werden zijn honderd runderen, waaronder dertig zoogkoeien, opgehaald.

‘In maart en april, als de koeien kalfden, werkte ik twintig uur op vierentwintig’, zegt hij. ‘Als ik niet in de stallen was, dan was ik bezig met bemesten, onkruid verdelgen of bieten en maïs planten. Ik stond er helemaal alleen voor. Dat houdt je alleen vol als je nog een vooruitzicht hebt.’

Vanochtend is *Plein Champ* nog in de brievenbus gevallen, het krantje van de Waalse landbouwfederatie. In het nummer wordt een groot debat aangekondigd: ‘L’agriculture Wallonne, défis et perspectives’. Volgens Quickx ligt de uitkomst al vast.

‘Op termijn is er in de akkerbouw alleen plaats voor een enkele grote bedrijven. Alle kleine en middelgrote ondernemingen moeten eruit. De landbouw, zoals we die honderden jaren gekend hebben, is op sterven na dood. De landbouworganisaties en de politiek doen alleen nog een beetje aan stervensbegeleiding.’

Meer dan anderhalve eeuw lang hebben de Quickxen geboerd, van generatie op generatie. De familietraditie houdt bij hem op, en dat valt zwaar.

‘Ik mag het niet luidop zeggen, maar ik heb er wreed spijt van. *Allez*, hoe zegt ge dat? Ik heb er hartzeer van.’

Sinds gisteren is hij officieel een werkzoekende.

Tweederde van de Waals-Brabantse boeren is de voorbije decennia gestopt. In het naburige dorp Dion-le-Mont bijvoorbeeld waren er in het begin van de jaren veertig nog honderdvijftien actief. Vandaag blijven er amper drie over.

‘In Wallonië praat men nog elke dag over de teloorgang van de oude industrieën, maar het platteland heeft even harde dreunen gekregen.’

De geruisloze verdwijning van het boerenbedrijf heeft het

aloude gemeenschapsleven in de dorpen weggeveegd. De soupers waarop de boeren elkaar troffen, zijn doodgebloed. Op de gemeenteschooltjes zitten nauwelijks nog boerenkinderen. Hun plaats is ingenomen door het kroost van de inwijkelingen die de stadslucht ontvlucht zijn en de gevel van hun sleutelklare nieuwbouwbungalows decoreren met een rustiek karrenwiel of een verroeste zeis.

Quickx kent ze, *les néo-rureaux*.

‘Ze willen graag in de buitenlucht wonen zonder de ongemakken van het landleven. Maar ze beginnen luid te claxonneren als ze een halve minuut achter een tractor moeten rijden op weg naar hun bedrijvenpark.’

Ook in deze straat heeft de invasie plaatsgevonden. In de jaren zestig stonden hier welgeteld vier huizen, waaronder de boerderij van Quickx, helemaal aan het eind van de straat tegen het talud van de spoorlijn Leuven-Ottignies. Vandaag is elk perceel bebouwd. Het oude gedeelte van Quickx’ boerderij staat er als een stuk erfgoed dat de streekgeschiedenis van de vorige eeuw evoceert. Langs de Chaussée de Wavre, aan het eind van de straat, zijn de landbouwbedrijven verdrongen door brocantezaken, garages van tweedehandsauto’s en een tattooshop.

Robert Quickx spreekt een zangerig West-Vlaams, de taal van zijn ouders. In 1952 verhuisden Germain en Rachelle van Elverdinge bij Ieper naar de streek rond Nijvel. Een jaar later werd Robert geboren in Braine-l’Alleud. De familie behoort tot de grote Vlaamse migratiegolf naar de Waalse landbouwvelden. De Vlaamse boeren die vandaag naar het zuiden trekken, worden gelokt door de open ruimte en de minder strenge bemestingsnormen.

Volgens Emile Vandervelde, het boegbeeld van de Belgische Werkliedenpartij, was de exploitatie van de grote *fermes* indertijd alleen maar mogelijk dankzij de Vlaamse landarbeiders, omdat de arme Walen het platteland ontvluchtten naar de industriegebieden. En de Vlamingen, die waren armer dan arm.

In het reportageboek *De groote magazijnen* (1897) beschrijft Auguste de Winne hoe landarbeiders van Westerlo, ‘village perdu’, drie keer per jaar naar de omgeving van Nijvel trokken om er gedurende zes weken te werken op de boerderijen. In de Kempen

verdienden boerenknechten acht frank per week, letterlijk een hongerloon. Op de Waalse boerderijen kregen ze vijftendertig tot veertig frank voor het rooien van bieten, maar daarvoor moesten ze achttien tot twintig uur per dag werken.

De Vlamingen waren gehuisvest op graanzolders en duivenkotten, in stallen en schuren. Het Secretariaat der Seizoenarbeiders van de christelijke vakbond constateerde in de jaren vijftig dat slechts vier procent van de Vlamingen 'zeer behoorlijk' gelogeed waren in de streek van Hannuit, wat betekende dat ze in een ruimte gehuisvest waren die afgescheiden was van het vee. 'Deze logementen zijn goed uitgerust met een bed, matras, kapstok en wastafel.' Maar in de meeste logementen was de negentiende eeuw blijven voortduren. 'Honden en paarden op Vlaamse boerderijen zijn vaak beter verzorgd dan arbeiders van bij ons die naar de Walenpays trekken', schreef Gaston Durnez in 1954 in *De Standaard*. 'De stallen van het vee worden beter onderhouden dan vele firma's en patroons in Wallonië doen met de slaap- en eetplaatsen van de Walewerkers en de seizoenmannen.'

Enkele tienduizenden Vlamingen trokken naar de Waalse velden, ongeveer 6500 naar Noord-Frankrijk. Ze deden er het zware handwerk: het 'zetten' en rooien van bieten, vlas slijten, oogsten en dorsen. Velen gingen daarnaast nog aan de slag als 'nijverheids-seizoenarbeider' in steenbakkerijen, suikerfabrieken en cichoreidrogerijen. Vooral in de Vlaanders en de arrondissementen Leuven, Turnhout en Mechelen waren de Waalse velden in trek. Dorpen zoals Hulshout liepen in het seizoen bijna volledig leeg. De mannen waren tot acht maanden per jaar van huis weg, als ze meerdere campagnes van enkele maanden deden.

Bij de Quickxen kenden ze de lotgevallen van de *saisonniers* die na lange, barre maanden als een vreemde opnieuw thuiskwamen. Ze besloten om definitief te emigreren.

'In Vlaanderen hadden mijn ouders geen toekomst. De boerderijen waren doorgaans veel te klein om al die kroostrijke gezinnen werk te geven. Een of twee zonen mochten het bedrijf overnemen, de andere kinderen moesten hun geluk elders zoeken. Het was weggaan of in armoede leven. Ik heb er veel naar Congo

zien vertrekken, maar de overgrote meerderheid verhuisde vanuit de Westhoek naar Noord-Frankrijk of Wallonië.’

Via kennissen die de tocht al gemaakt hadden, kwam de familie terecht in Waals-Brabant.

‘Eigenlijk was dat hier Klein Vlaanderen. Ik heb vier jaar gewerkt als *voyageur* in veevoerders en meststoffen voor Vanden-schrick uit Dion, ook een afstammeling van Vlaamse migranten uit Huldenberg. Ik kwam overal tussen Nijvel en Jodoigne. Ongeveer de helft van de boeren waren Vlamingen, meestal West-Vlamingen. Ook op Saint-Victor, de bekende landbouwschool in Hoei, was ongeveer één op de twee scholieren van Vlaamse origine. De Walen zagen ons graag komen, want we brachten een beetje geld mee en integreerden ons goed.’

Met zijn ouders heeft hij thuis altijd West-Vlaams gesproken, buiten de boerderij alleen Frans.

‘De Vlaamse boeren in Wallonië stuurden hun kinderen naar Franstalige klassen. Ze wisten dat hun toekomst in Wallonië lag. Toch had ik makkelijk Nederlandstalig onderwijs kunnen volgen. Op mijn school, het Institut Saint-Jean-Baptiste in Waver, was er een zesde, zevende en achtste Nederlandstalige klas. De provincie Brabant was toen nog niet gesplitst en hing af van het bisdom Mechelen. De paters van ons college gingen in de grensstreek Vlaamse leerlingen ronselen.’

In 1961 verhuisden de Quickxen van Braine naar deze boerderij in Archennes, op een boogscheut van Sint-Joris-Weert en Huldenberg. Ze begonnen met tien runderen en bouwden het bedrijf gestaag uit. Het was de tijd dat je nog geld kreeg voor het vlees van een dikbil of een bonte mestkoe. Het was ook de tijd dat Robert de lange zomers doorbracht bij zijn grootouders in Elverdinge en Menen.

“Ha! De Walenkop is weer terug”, riepen de jongens uit het dorp. Op zulke momenten beseftte ik pas dat ik in Vlaanderen altijd een vreemde zou zijn, ook al sprak ik perfect West-Vlaams. Ik ben nooit gepest, integendeel, ik kon het zelfs goed vinden met die jongens. We waren allemaal boerenkinderen. Maar soms was er toch ineens die afstand. Onlangs zag ik op televisie een documen-

taire over Brusselse Marokkanen die teruggingen naar het dorp van hun ouders. Een van die migranten vertelde dat hij zich daar een buitenstaander voelde, ook al leken de klanken en de mensen hem zo bekend. Ik dacht: verdomme, dat is mijn verhaal.'

'Ben je in Wallonië ooit aangesproken over je Vlaamse afkomst?'

'Nooit. Alleen andere inwijkelingen vroegen soms eens: "Vanwaar komt gij in de Vlaanders?"'

'Ook niet in de jaren zestig, toen er vijftien kilometer hiervandaan gevochten werd in de straten van Leuven?'

Quickx schudt het hoofd.

'Als je de kranten toen las, leek het alsof er een burgeroorlog ging uitbreken. Belachelijk. Het was politiek, de gewone mensen interesseerde het geen moer. In Leuven deelden Vlamingen en Walen dezelfde studentenkamer. Na de betogingen dronken ze samen een Stella en gaven ze commentaar op het vrouwvolk. Ook na de splitsing van de universiteit bleven veel Walen in Leuven op kamers, hoewel ze in Louvain-la-Neuve studeerden. Zo ging dat. Weet je wat ik het grappigst vond? De universiteit was nog maar net gesplitst, of er dook meteen een nieuwe discussie op: men eiste de onmiddellijke aanleg van de N25 om Leuven en Louvain-la-Neuve te verbinden. Typisch Belgisch. We kunnen niet met, maar ook niet zonder elkaar.'

Kan het waar zijn? Ik voel me als een reporter van National Geographic die in een ongerept meer in het Amazonewoud een specimen van een uitgestorven gewaande stekelbaars gevonden heeft: de Laatste Belg.

Quickx maakt het nog ingewikkelder.

'Ik ben een Brabander, een Brabantse Waal uit volbloed Vlaamse ouders, maar natuurlijk heb ik er niets op tegen dat je mij gewoon een Belg noemt.'

Belg, dus.

'De meeste Waals-Brabanders voelen zich evengoed Belg als Waal. Trouwens, ik denk dat mensen meer naar elkaar neigen door hun levenswijze dan hun nationaliteit. Als Waalse boeren zouden moeten kiezen tussen het Vlaamse platteland of een arbeidershuisje in een buitenwijk van Charleroi, dan steken ze met-

een de taalgrens over. Charleroi, dat is een ander land. Wij zouden daar binnen de kortste keren doodgaan, als een plant die te weinig licht en lucht krijgt.'

Als ik aanstalten maak om te vertrekken, heeft Quickx nog een attentie: het nummer van *Plein Champ*.

'Steek het als windstopper onder je jas', adviseert hij. 'Ik kan er alleen nog de kachel mee aanmaken.'

In Archennes en Gastuche zie ik die middag merkwaardig veel wagens met een sticker van een garage uit het Leuvense. Aan het stuur zit onveranderlijk een hardwerkende, dasdragende Vlaming van vijftientig tot veertig jaar, die druk praat tegen zijn mobiele telefoon. Op de achterbank staan de lege zitjes van hun nageslacht in de veiligheidsgordels gesnoerd. De nieuwe Vlaamse migranten zijn geen economische migranten zoals de familie Quickx. Het zijn tweeverdieners met een gezin, die het waarderen dat de bouwgronden in deze streek maar half zo duur zijn als in Vlaams-Brabant.

De voorbije vijf jaar beleefden de Waals-Brabantse grensgemeenten een Vlaamse invasie, waarvan de omvang doet denken aan de grote trek naar het zuiden tijdens *la grande famine* in de negentiende eeuw. De helft van alle bouwaanvragen in Beauvechain wordt ingediend door Vlamingen. In Grez-Doiceau is dat aantal opgelopen tot tweederde. Het gevolg is ook hier een explosierende vastgoedmarkt en een sociale verdringing van de autochtone dorpelingen. De burgemeester van Beauvechain beklagde zich onlangs in de krant erover dat zijn kinderen (een ingenieur en een lerares) niet meer in hun eigen gemeente konden blijven wonen. Toch zijn er nog geen communautaire opstoten gemeld in *Fermettegem-les-Bruyères*. Op elke gemeentelijke kieslijst staat wel een *Flamand de service*. Nergens is er een front van Nederlandstaligen in de maak.

De overgrote meerderheid van de ingeweken Vlamingen stuurt zijn kinderen naar Vlaamse scholen. De Vlaams-Brabanders in grensgemeenten zoals Sint-Joris-Weert stuurden hun kroost een halve eeuw geleden nog bij voorkeur naar Franstalige scholen over de taalgrens. Dat hoorde zo als je je kansen gaaf wilde hou-

den op de ultieme ambitie van de babyboomgeneratie: de vaste betrekking in een of andere Brusselse administratie. Toen het zwaartepunt van de Belgische economie kantelde, volgde ook het sociale statuut van de taal. Vandaag gaan ook heel wat kinderen van Waals-Brabanders in Vlaanderen op school.

Voorbij Basse-Wavre verdwijnen de 'Baby aan boord'-stickers uit het straatbeeld. Waver, 'home of the Walibi', ligt net voorbij de grens van wat Vlamingen nog aanvoelen als hun achterland. Het echte buitenland begint hier, in dit bleke koopstadje. Noem het Wallonië.

Drie kilometer zuidwaarts, achter de kale berkenbosjes die de N4 afzomen, verrijzen de eerste grote uniforme huizenblokken, compact gegroepeerd binnen een omwalling van drukke tweebaanswegen. Buiten deze *périphérique* houdt alle bebouwing op. Zo was het ook bedoeld toen Louvain-la-Neuve vijfendertig jaar geleden op de tekentafel lag.

Deze stad, die helemaal uit het niets is geschapen, heeft een bijbelse allure, wat haar voorbeeldig staat als de nieuwe thuishaven van de Université Catholique de Louvain. Na de splitsing van de tweetalige Katholieke Universiteit Leuven werd Louvain-la-Neuve de eerste Waalse planstad sinds de bouw van Charleroi in 1666.

Een oude luchtfoto toont de velden van Ottignies voor de bouw: het uitdijende niets rond de oude Ferme de Biéreau. Louvain-la-Neuve lijkt op een gigantische ufo die vanuit de lucht op de Waals-Brabantse glooiingen is geland. Zo voelen veel Brabanders het nog altijd aan. De stad blijft 'la mal aimée', een vreemd, getransplanteerd lichaamsdeel waartegen de naburige gemeenten nog steeds afstotingsverschijnselen vertonen.

Langs de nieuw aangelegde Boulevard des Wallons rijd ik in een ondergrondse parkeergarage, waarop het hart van de autovrije stad is gebouwd. Een groep skaters dendert over het gladde beton, kunstig lussen draaiend rond de pilaren. Er staan niet veel auto's in de weg. De shoppers uit de provincie zijn nog in aantocht.

Liever had ik meteen willen doorrijden naar de Carolorégien-

ne. Charleroi is het soort stad dat meteen zichzelf aanbiedt, met alle slinkse en vulgaire charmes die bij een echte stad horen. Alleen laat Louvain-la-Neuve zich niet licht negeren. Wie wil weten hoe Wallonië naar zichzelf keek aan het eind van bijna een eeuw van economische triomf, moet hier halt houden. Wie wil begrijpen wat Wallonië was, en vooral wilde zijn ten tijde van de eerste Belgische staatshervorming, moet in deze parkeergarage de trap bij de betaalautomaat opgaan en de straten inlopen.

Mijn vorige bezoek aan Louvain-la-Neuve viel midden in een examenperiode. De stad oogde verlaten en doods, geheel naar het beeld dat haar criticasters nog altijd ophangen: *Louvain-la-Veuve*, een verweesd academisch reservaat, waaruit alle leven weggezogen is.

Vandaag spreken de gonzende straten rond de Place de l'Université, het administratieve centrum van de stad, dat cliché tegen. De buurt vertoont nog de sporen van het voorbije weekend. Gebroken glas, opwaaiend papier: de sfeer van een Zuid-Britse kuststad die herademt na de wekelijkse doortocht van het uitgaansvolk uit Londen. In de Guinch Bar zijn met een merkwaardige zin voor grondigheid alle ruiten ingeslagen.

‘Wellicht het werk van jeugdbendes uit Charleroi of Brussel’, vermoedt een oudere student. ‘In het weekend is de wirwar van straten een ideaal terrein voor spelletjes met de politie. Zelfs onze postbodes verdwalen nog na al die jaren.’

Maar ook deze grimmige indruk houdt geen stand na een wandeling van een paar uur langs de steegjes, de passerelles, de galerijen en de pleintjes. Louvain-la-Neuve is vooral *gezellig*. Het radicaalste urbanistische experiment uit de Waalse geschiedenis heeft in haar architectuur nooit een keuze gemaakt tussen toekomst en verleden. Avant-gardisme — zoals de Aula Magna van Philippe Samyn — komt er voor naast allerlei halfslachtige bouwstijlen die krampachtig verwijzen naar de oude gevels van het ontluchte Leuven. Er is zelfs gezorgd voor de bimbam van een beiaard. Na vijfendertig jaar lijken sommige wijken nog altijd meer op een filmdecor dan op een stad, alsof er elk moment een ploeg verhuizers kan langskomen om de façades op een vrachtwagen te laden. Bruparkdesign.

Ook de straatnaamborden zijn dubbelzinnig. Met een Rue des Wallons, Carrefour de la Wallonie, Place des Wallons, Boulevard de la Wallonie en Boulevard du Brabant wallon is deze kleine stad goed voorzien van straatnamen die de marketing van de nieuwe regio moeten verzorgen. Maar even talrijk zijn straatnamen zoals het Sentier du Gorla (Jukpad) of de Rue de la Houe (Schoffelstraat), die het romantische Waalse boerenleven evoceren in een jargon dat weinig niet-pensioengerechtigde Franstaligen nog kennen.

Als Louvain-la-Neuve al geen duizend utopieën wilde laten bloeien, dan toch een paar. Deze stad moest ruimte geven aan de maakbare, postindustriële mens. 'Ontmoeting', 'inspraak' en 'ontplooiing' zijn woorden die als een mantra terugkeren in de teksten van de stichters. Auditoria moesten rond zijn, en het meubilair mobiel. Het vervuilende gemotoriseerde verkeer werd buiten de stad gehouden, of letterlijk onder de grond gestopt. Om speculanten op een afstand te houden werden woningen alleen voor negenennegentig jaar in erfpacht gegeven. Kunstwerken zijn alomtegenwoordig, ook in het Parc Scientifique et Industrielle, want ergens sluimert nog de gedachte dat kunst de geest veredelt en de wereld kan redden.

De bestuurlijke eenheid Ottignies-Louvain-la-Neuve leek voorbestemd om ooit te worden geleid door de groenen, en zo is geschied. Jean-Luc Roland, de voorman van een monstercoalitie tegen de MR, is de eerste Ecoloburgemeester van Wallonië. Een van zijn eerste beleidsdaden was de aankoop van Max Havelaar-koffie en de verbreking van een contract met Totalfina, omdat het bedrijf samenwerkte met de militaire junta in Birma. Het toont hoever Ottignies-Louvain-la-Neuve wel verwijderd is van de industriesteden, waar methadonverstrekking en de bedeling van voedselcolli's op de agenda van de gemeenteraad staan.

Op de Place Galilée doen studenten wat studenten overal doen: kijken, keuren, kiezen en tussendoor naar de les gaan. Het is de generatie van het marshallplan die over het plein flaneert, de intellectuele jeunesse dorée van het nieuwe Wallonië, die over een paar jaar zal aanschuiven in de file bij een bedrijvenpark met een

gamma *entreprises de pointe* achter de barenen. Ook op deze plek, op deze vooravond voel je de spreidstand van Wallonië: het Quartier des Sciences ligt lichtjaren verwijderd van *Caravanland*, waar Rosetta's en Bruno's elke dag hun kostje bijeen proberen te scharrelen.

In de buurt van het Atelier Théâtre Jean Vilar staat een bevoegen erbetoon aan de founding fathers in steen gebeiteld: 'Aan alle scheppers van een stad vanuit het niets, aan de eerste bewoners van de eerste modder en aan alle mensenkinderen, wat ook hun ras of nationaliteit is, die meewerken aan het Grote Schepende Elan, ten voordele van deze kleine blauwe planeet. Het was een bad van vreugde, energie, optimisme en geluk.'

De eerste modder kleeft aan de laarzen van professor André vander Vorst. Op 13 oktober 1972 vestigde hij zich met enkele pioniersgezinnen *dans le bled*, op wandelafstand van de eerste gebouwen van de Faculteit Wetenschappen rond de Place Galilée. Vijfendertig jaar later zijn ze op de huidige stadsplattegrond niet groter meer dan een vingernagel. Ottignies-Louvain-la-Neuve is geen universiteitsstad meer, maar een stad met een universiteit. Sinds een paar jaar zijn er meer gedomicilieerde inwoners dan *koteurs*. Kandidaat-residenten moeten rekening houden met een jarenlange wachtlijst.

Ik ontmoet Vander Vorst, een ingenieur elektriciteit en werktuigkunde, aan de rand van het Quartier des Sciences op de derde verdieping van het Maxwellgebouw. Via een communautaire carambole kwam hij van Brussel via Leuven onverhoeds in Louvain-la-Neuve terecht: een zeer Belgische migrant.

Het raam van zijn kantoor kijkt uit op het Parc Scientifique. Hier kwam *La Libre Belgique* hem opzoeken voor het allereerste interview met een *Novolouvaniste*. Het artikel bevat geen spoor van bitterheid over het vertrek uit Leuven, maar alleen een nuchtere opsomming van de gedane werken en wat er nog letterlijk in de steigers staat. 'Nous ne sommes pas des pèlerins du Mayflower', luidt de titelquote.

'Ik bedoelde: we waren geen wilde avonturiers die een of ander nieuw Amerika gingen veroveren', legt hij uit. 'We wisten dat ons

verdere leven onlosmakelijk met deze nieuwe stad verbonden zou zijn. Weinig mensen krijgen de kans om zo'n uniek experiment mee te maken. Ik wilde dolgraag dat het zou lukken. De laatste Leuvense jaren waren te pijnlijk geweest. Ik was zesendertig, een leeftijd waarop je nog kunt incasseren en helemaal opnieuw beginnen.'

Volgens het oorspronkelijke plan moest Louvain-la-Neuve een stad worden waar 'de ruimte voor ontmoeting voorrang krijgt op de privéruimte'. Het klinkt als een klef traktaat van *soixante-huitards*, maar voor Vander Vorst was het gewoon een praktische noodzakelijkheid.

'De weekends konden hier eindeloos lang duren', zegt hij. 'Tegenwoordig kun je in Louvain-la-Neuve meer films en toneelstukken bekijken dan in Namen, de hoofdstad van Wallonië. Maar in het begin hadden we zelfs geen bakker. Zonder auto zat je hier vast. Het treinstation werd pas drie jaar later gebouwd. Wonderlijke, gekke jaren waren het. Om de tijd te doden speelden we bankovervallen na. Stel je voor, wij volwassenen met een academische carrière. Het hoorde allemaal bij die opwindende tijd. In die penibele jaren is een gemeenschapsband gesmeed die intact is gebleven. We vinden het nog altijd normaal om bij de burens een ei te gaan vragen als we er een tekortkomen in de keuken. Dat moet je niet meer proberen in de verkavelde dorpen. Voor egoïsten is Louvain-la-Neuve geen makkelijke stad.'

Na een dodelijk auto-ongeval werd mevrouw Vander Vorst als een van de eersten begraven op de nieuwe begraafplaats. Jarenlang was Louvain-la-Neuve 'la ville où on ne vieillit jamais', een stad zonder het granieten geheugen van grafzerken. Ze keek op een obsessieve manier vooruit, terwijl een groot deel van Wallonië bleef vasthaken aan het verleden. Inmiddels zijn de meeste pioniers gepensioneerd en heeft Louvain-la-Neuve een bejaardentehuis. Het is een gewone, licht excentrieke Belgische stad geworden. In het centrum verrees kort geleden haar eigen postmoderne totempaal: de Esplanade, een *mega shopping mall* in de trant van het Wijnegem Shopping Center. Het eeuwige, springerige kind is een iets te jong geklede, iets te luid sprekende volwassene geworden.

Vander Vorst grijnst.

‘Onheilsprofeten verkondigen zelfs dat het winkelcomplex onze gemeenschap zal ontwrichten. Stel je voor, de commerciële barbaari is onze stad binnengedrongen! Maar verandering is juist de essentie van Louvain-la-Neuve. De skyline heeft altijd vol gestaan met bouwkranen. Ik heb het nooit anders geweten. En nu is ze bijna af.’

Het klinkt alsof zijn eigen leven af is.

‘Dat ik het nog mag meemaken, is meer dan een levensvoldoening; het is een levensvervulling.’

In het Parc Scientifique zijn 116 bedrijven gevestigd, waar 4500 mensen werken. Tachtig procent van hen zijn hooggeschoolden. Het succesbedrijf van de regio is GSK Biologics, de vaccinafdeling van GlaxoSmithKline in Rixensart. Vander Vorst heeft in het Parc Scientifique een spin-off die elektromagnetische meettoestellen voor microgolven ontwikkelt en produceert.

Als ik over de verwachte dynamiek van het marshallplan begin, blijft hij veelzeggend voorzichtig.

‘Aan de universiteit creëren we onze eigen dynamiek, wat ons minder afhankelijk maakt van plannen.’

Het ultieme plan was vorig jaar nog maar net voorgesteld, toen het al ondergesneeuwd raakte door de berichtgeving over het gesjoemel in het gepolitiseerde bestuur van de sociale huisvestingsmaatschappij La Carolorégienne. Het nieuws jaagde een schokgolf door de Waalse samenleving, die de voorbije decennia toch al een behoorlijk incasseringsvermogen had ontwikkeld tegen politieke corruptie.

Zelfverrijking, valsheid in geschrifte, misbruik van bedrijfsgoederen en inbreuken op de boekhoudwetgeving waren bij de Parti Socialiste van Charleroi uitgegroeid tot een bestuursstijl.

Vander Vorst slaakt een zucht.

‘In regio’s zoals Charleroi, Le Centre en Bergen vind je nog veel onwrikbare socialistische bastions, zoals Vlaanderen ooit gemeenten had waar de CVP decennialang met de macht vergroeid was. De Parti Socialiste van Charleroi bestuurt de stad al dertig jaar met een absolute meerderheid. Ze controleert ook alle intercom-

munales en openbare instellingen. Die machtsconcentratie heeft geleid tot een cultuur van corruptie. *Le pouvoir corrompt, le pouvoir absolu corrompt absolument.* Ik ben een praktiserende katholiek, maar ik was blij toen de CVP haar leidersrol verloor. Politici mogen niet in een positie terechtkomen waarin ze zich onaantastbaar wanen.'

Op de Place Rabelais had ik affiches van een antirookcampagne gezien, waarop een foto van een 'Leuven Vlaams'-betoging uit 1968 stond. Het 'Walen buiten!' op het spandoek was veranderd in 'Fumeurs buiten!' Geen enkele student bleek te weten waar naar de affiches verwezen.

Het verbaast Vander Vorst niet.

'De pioniers worden oud en jonge mensen kijken vooruit. Dat kun je hun toch niet kwalijk nemen?'

'In welke richting kijkt u?'

'Ik heb het vertrek uit Leuven snel verwerkt, in tegenstelling tot de oudere professoren, die het trauma meenamen in hun graf. Maar ten tijde van de splitsing heb ik toch ook flink moeten slikken. *C'était dur, dur, dur.*'

Hij schudt het hoofd.

'Wie had kunnen denken dat een wereldvermaard instituut zoals de KUL-UCL om taalredenen zou worden gesplitst? Daar konden we met ons verstand niet bij. Maar ineens vlogen de stenen ons op de Grote Markt om de oren. Het was haat. Ik dacht weer aan die nare tijd terug toen onlangs in de islamitische wereld protest uitbrak tegen de cartoons van de profeet Mohammed. Vier maanden lang had er geen haan gekraaid naar die tekeningen, tot plotseling de hel losbarstte. In Leuven kreeg de antifrancofone sfeer ook zo'n ongecontroleerde dynamiek. Ik wil niet beweren dat we aan de rand van een burgeroorlog stonden, maar er hadden doden kunnen vallen. De verbale agressie was beangstigend. Bij mij ging dat door merg en been.'

Eén vraag blijft nog overeind, vindt hij, en met de jaren is ze hem steeds meer gaan kwellen.

'Waarom moesten we vertrekken uit Leuven? De Franstaligen zouden een gevaar geweest zijn voor het Vlaamse karakter van

Vlaams-Brabant. Dat is nonsens. We waren een kleine, onopvallende minderheid. In Gent stond de francofonie veel sterker. Nog eens: waarom? De Belgische taalkwestie is een absurditeit. Ik spreek Frans en Nederlands, maar een kilometer ten zuiden en ten noorden van de taalgrens hoor ik alleen nog Waalse en Vlaamse dialecten die ik nauwelijks begrijp.'

Inmiddels woont de Brusselaar Vander Vorst vierendertig jaar in Wallonië. Ik mag hem geen Waal noemen. Een Vlaming is hij al helemaal niet. En in Brussel, de stad van zijn jeugd, heeft hij al lang geen zin meer. Wat is hij dan wel?

Zijn blik volgt even een ekster die aan het raam verschijnt. Dan haalt hij zijn schouders op.

'Noem me maar een oude Belg. Of voor mijn part een francofoon die in Wallonië woont. Drie van mijn vijf kinderen wonen in deze regio, maar ook zij voelen zich geen Waal, en ze zullen zich nooit Waal voelen. François Perin, de Luikse grondwetsspecialist, zei dertig jaar geleden: "Het probleem is dat we in België twee nationaliteiten hebben, de Belgische en de Vlaamse." Zo zie ik het ook.'

Bij het afscheid krijg ik een fotokopie mee van een cartoon uit *The Big Move*, een gelegenheidsblaadje van de Cercle Industriel uit 1972. Een volgeladen verhuiswagen dendert met hoge snelheid over een Waalse weg. Op het zeildoek van de laadbak staat: 'Frères Flamand, déménagements'.

'Een aandenken voor onderweg', glimlacht Vander Vorst.

In mijn achteruitkijkspiegel trilt de lucht achter dikke, wegschietende druppels. Voorbij Corbais lost Louvain-la-Neuve volledig op in het grijs van de avondlucht. Ik rijd weer over landwegen die ooit werden aangelegd voor de vrachtwagens die het zand van de Waals-Brabantse groeven naar de glasfabrieken van de Carolorégienne en Le Centre voerden. De regenwegen van arm Vlaanderen.

In Nil-Saint-Vincent vragen borden aandacht voor het 'Centre géographique de la Belgique', de *claim to fame* van dit dorp. Het geografisch middelpunt is aangeduid met een bescheiden, door

vandalen beschadigde buizenconstructie, die verstopt ligt tussen een tarweveld en een winderig sportterreintje tegenover het café Les Quatre Nils. Een land dat zijn navel zo slordig verzorgt, kan niet helemaal slecht zijn.

Terwijl mijn gedachten nog verwijlen bij het monument, rijdt ik vijf kilometer verder in Cortil-Noirmont voorbij een ommuurde begraafplaats. Aan een mast wappert de Franse vlag. In het gras staan honderden witte kruisjes naast honderden witte tabletten waarop Allah in zwierige Arabische letters gedankt wordt. Onder de grafstenen liggen Marokkaanse, Tunesische en Algerijnse tirailleurs van het Franse Eerste Leger. In mei 1940 probeerden ze de oprukkende Duitsers te stoppen in de slag bij Gembloux. De mannen waren gekomen om te blijven, zoals ook veel overlevenden nooit meer terugkeerden naar Noord-Afrika.

Voorbij Viesville laat Charleroi zich voor het eerst zien, horen en ruiken tegelijk. Een vliegtuig van Ryan Air hangt laag boven de bietenvelden voordat het landt op de luchthaven Brussels South in Gosselies. Op de achtergrond rookt de skyline van de stad: Charleroi als een gefotoshopt, naturalistisch schilderij van Pierre Paulus.

Ik sta alleen op het jaagpad langs het kanaal Brussel-Charleroi. Een Oost-Europese gangster die zijn vluchtauto volgens het cliché het water in duwt, is niet te bespeuren. Zelfs geen visser laat zich zien.

Over een uur is het donker.

HET GAT VAN DE DUIVEL

Charleroi
Marcinelle

In de *Atlas géostatistique des 55 quartiers de la ville de Charleroi* staan de noordoostelijke buurten van de stad donker ingekleurd. In Marcinelle Centre worden mannen geboren met een levensverwachting van negenenzestig jaar. Twee kilometer zuidwaarts in de wijk La Bruyère worden mannen gemiddeld bijna tachtig jaar. Zowat één op de vijf inwoners van het centrum heeft de lagere school niet afgemaakt. In La Bruyère is die groep nagevoeg onbestaand. *Marcinelle-la-belle* leidt een dubbelleven.

Toch delen de *Marcinellois* dezelfde doom: hun gemeente roept overal visioenen van rampspoed op. In de zomer van 1956 kwamen in Le Bois du Cazier 262 mijnwerkers om, vooral Italianen. Het was de zwaarste ramp uit de geschiedenis van de Belgische mijnindustrie. In de zomer van 1996, veertig jaar later, bleek de verpersoonlijking van het Kwaad in Marcinelle te wonen. Documentairemakers filmde gretig *le trou de Dutroux* en concludeerden dat de stad het monster gebardeerd had. Marcinelle was het gat van de duivel.

Ik parkeer mijn motorfiets naast een betonnen pijler van het ringviaduct nabij Charleroi Sud. In de wirwar van straatjes achter het hoofdstation begint Marcinelle Centre. Aan de voet van de Pont Saint-Roch over de spoorweg ligt een stort met huisraad en opengescheurde plastic vuilniszakken. Een bejaarde man steekt

zijn handen diep in de zakken van de anorak die hij boven zijn pyjamabroek draagt, terwijl zijn hond tussen het afval snuffelt. Deze buurt lijkt jaren geleden te zijn opgegeven door de plaatselijke autoriteiten.

De enige kleuren in de buurt staan op de vijfhonderd meter lange rij betonplaten langs de spoorweg. De muurschilderijen vertellen van groene weiden, blauwe luchten en zalmrijke rivieren die zich ergens in een onachterhaalbaar verre wereld moeten bevinden. Soms staan er gedichten bij die vertrouwen uitspreken in de broederschap van alle mensen, ongeacht hun afkomst, religie of ras. Dit is de Rue de Philippeville, dit is de straat waar tien jaar geleden twee kinderen werden gered uit de kelder van de pedofiele seriemoordenaar. Ik zie de televisiebeelden van hun vrijlating weer voor me: twee meisjes die naar een politieauto geleid werden, terwijl hun bleke gezichten oplichtten in de flitslampen van de tientallen fotografen op het spoorwegviaduct aan de overkant van de straat. 'Notre rue, c'est un voyage et deux oiseaux du ciel à travers tout', zegt een graffiti.

Vanochtend loopt er nauwelijks een mens op straat, hoewel deze buurt volgens de voornoemde atlas dichtbevolkt is. In de Rue Ernest Charles hangen de gevels vol postbussen en bellen, soms meer dan tien per huis. Bijna allemaal zijn ze beplakt met een sticker: 'Pas de publicité'. Een enkele keer is het verzoek in de voordeur gekrast of op de voorgevel geklad met een viltstift.

'Ici, c'est le quartier des papas boîtes aux lettres', zegt een gepensioneerde buurtbewoner die een caddie achter zich aan rolt. Volgens de man gaat het om een wijdverbreid fenomeen. Een *papa* laat zich officieel scheiden van zijn echtgenote en huurt een *kot* dat dienstdoet als nepdomicilie. In het kamertje laat hij wat kleren rondslingeren en eventueel een volle asbak staan, zodat het lijkt alsof hij er woont. Bij het adres hoort ook een brievenbus waarin de correspondentie van de overheid valt. Eén keer per week komen ze de post ophalen, of ze laten de huisbaas de klus klaren. Verder verandert er niets: de *papa* blijft gewoon bij zijn (ex-)vrouw wonen, die als alleenstaande een hogere uitkering krijgt en een lagere huur voor het sociaal appartement moet beta-

len. Vanaf honderdvijftig euro kun je in deze straat een fictief adres verwerven.

Als ik informeer of er controles gebeuren, trekt hij theatraal zijn wenkbrauwen op.

‘Hier laten we elkaar met rust. En op verkiezingsdagen vergeeten we niet, zo is iedereen tevreden.’

Is het geen oplichting van de sociale zekerheid?

‘Zo zou ik het niet noemen’, zegt hij. ‘Het is overleven. Niets om je over te schamen. Trouwens, waarom zou je die kleine scharrelaars aanpakken, als de politici zelf tonnen boter op het hoofd hebben? Er gebeuren in deze stad wel ergere dingen, zeker?’

Het systeem met de postbussen bestaat nog maar een jaar of zeven à acht.

‘Je graait elke euro mee die je kunt meegraaien. Zo gaat dat in de stationsbuurt.’

En dus heeft hij zelf ook een foeffe uitgehaald.

‘In 1993 ben ik uit de echt gescheiden, om fiscale redenen. Mijn vrouw en ik hebben er alleen spijt van dat we het geen vijftien jaar eerder gedaan hebben, want het heeft ons al een paar centen opgebracht. We zien elkaar nog altijd even graag. Tegenwoordig staat je burgerlijke staat niet meer op je identiteitskaart. Zeg nu zelf, waarom zou je het dan niet doen?’

Vorig jaar heeft zijn vrouw het moeilijk gehad, toen ze hun gouden bruiloft vierden.

‘Het zou een mooier feest geweest zijn als we nog echt getrouwd waren, vond ze. Onze oudste dochter heeft nog een keer “La Mer” gedraaid, het openingsliedje van ons huwelijksfeest. Eén dag na de bruiloft vertrokken we op huwelijksreis. Stelt u zich er niet te veel bij voor, het was een weekend aan zee in Oostende. Mijn eerste grote reis. Naar Vlaanderen. Eind juni 1955. Het jaar waarin Citroën de DS uitbracht.’

Toen De Winne door arm Vlaanderen reisde, had de regio haar tyfus- en cholera-epidemieën al een halve eeuw achter de rug. De gevolgen werkten nog lang na en bleven zichtbaar. De *Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales* van Bertillon noteert:

‘Overal genieten de Vlamingen het trieste privilege om uitverko-
ren te zijn voor alle menselijke ellende: lage levensverwachting,
kleine gestalte, lijdend aan kliergezwollen, kanker, doofstomheid,
blindheid, vervreemding, criminaliteit, ongeletterdheid.’ ‘Le mal
des Flandres’ werd een reguliere medische term en duidde ‘de
verst gevorderde bloedarmoede’ aan.

Door arm Vlaanderen leest bij momenten als een medisch
zwartboek anno 1901. De Vlamingen gaan kapot aan slavenar-
beid, ongezonde huisvesting, ondervoeding en honger. In de wak-
ke, tochtige huizen wordt heftig gehoest en gerocheld. Elk beroep
brengt zijn dodelijke ziekten met zich. De Winne beschrijft hoe
de schuurtjes van de touwslagers vol dik hennepstof hangen, dat
tot diep in de longen doordringt. In een latere editie van *Door
arm Vlaanderen* staat een foto van zo’n touwslagertje dat een
sigaret rookt, terwijl hij tegen een muur leunt. Ik heb nooit een
ouder kind van acht gezien. Het bijschrift vermeldt dat hij al vier
jaar roker is. De haarsnijders van Lokeren richtten een noodkreet
aan de Oost-Vlaamse provinciegouverneur. Ondanks de konink-
lijke besluiten op de arbeid in de ongezonde nijverheden, bewerk-
ten kinderen nog altijd de grondstoffen voor de hoedenmakerij:
‘De haarsnijders die kwikzilver gebruiken, nodig voor de berei-
ding van de vellen, zijn aan grote gevaren blootgesteld. Ze wor-
den aangetast door zenuwbevingen en wel in die mate dat ze wag-
gelend over straat lopen, dat ze alle voorwerpen die ze in handen
willen nemen laten vallen. Hun tanden vallen uit of worden zwart
als pek. Ze hebben veel pijn in hun mond. (...) De vrouwen die
kwikzilver gebruiken, brengen meestal doodgeboren of gebrekkige
kinderen ter wereld.’

Inmiddels heeft elke Belg een socialezekerheidskaart op zak,
maar enkele wetten veranderen nooit: armoede maakt ziek en
ziekten spreken geen taal.

In de Rue de la Babotterie, ergens halfweg tussen het station
Charleroi Sud en de oude mijn van Le Bois du Cazier — en half-
weg tussen onderklasse en middenklasse — ligt een onopvallende
huisartsenpraktijk. De wachtkamer is leeg. In een rekje liggen
enkele recente exemplaren van *Solidaire*, de krant van de Parti du

Travail de Belgique (Partij van de Arbeid) — deze maand met het coverdossier ‘Qui veut diviser la Belgique?’ Twee tieners stappen met een baby in een draagmand uit de dokterskamer. Het is mijn beurt.

‘Onze artsenpraktijk werkt eigenlijk onder het vangnet van de sociale zekerheid’, zegt dokter Sofie Merckx.

De mazen zijn groot. Ongeveer dertienhonderd patiënten uit Marchienne, Damprémie, Couillet en Charleroi Centre betalen jaarlijks eenmalig tweeënhalve euro om zich in de praktijk te laten behandelen.

‘Wekelijks verzorgen we verwaarloosde tandziekten die eigenlijk een tandarts zou moeten behandelen, maar de patiënten vrezen dat ze daar hun hele uitkering moeten achterlaten. Zelfs kinderen komen met een rot gebit bij ons. Ze hebben nooit hun tanden leren poetsen en overleven op koekjes, chips en cola. Vaak kunnen hun ouders niet eens voor zichzelf zorgen. Ook kinderen met astma en bronchitis zijn oververtegenwoordigd.’

Er volgen verhalen. Over depressies en verslavingen die in bepaalde buurten epidemische vormen aannemen. Over het bekendste refrein in het kabinet: ‘Dokter, heb je geen medicijnen-staaltje?’

‘Het is een fabeltje dat de Walen alleen maar potverteren op kosten van het ziekenfonds. Als ze meer consumeren dan de Vlamingen, dan is dat vooral een direct gevolg van de armoede in de oude industriële regio’s.’

Merckx is eenendertig, de dochter van de PVDA-voorman Kris Merckx. Ze groeide op in een sociale woonwijk in Hoboken, een fabrieksgemeente bij Antwerpen, waar de politieke verhoudingen de voorbije tien jaar grondig door elkaar werden geschud. Oud links loste op in nieuw rechts.

In rijk Vlaanderen leerde ze dat armoede zich onzichtbaar probeert te maken achter een façade van uiterlijkheden. In Charleroi kwam ze voor het eerst in aanraking met naakte armoede, rauwer en uitgestrekter dan ze ooit had gezien. Het duurde maanden voor ze een eerste ziekteattest kon schrijven, omdat geen enkele patiënt werk had. Ze kwam over de vloer bij jonge derdegenera-

tiewerklozen, die noch hun ouders noch hun grootouders ooit de deur hadden zien uitgaan om ergens arbeid te verrichten.

‘Armoede beheerst het leven van de mensen volledig. Ze denken aan niets anders meer. Ze kunnen zelfs aan niets anders meer denken. Velen kijken hoogstens een paar dagen, soms een paar uur vooruit. Ik ben ooit op huisbezoek geweest bij een gezin dat de huisraad tot brandhout zat te hakken. Het was de eerste koude winterdag. Er was niets om te stoken.’

Ze suggereert om navraag te doen bij een kassierster van de Aldi, waar de winkelkarren alleen gevuld zijn op de dagen na de uitbetaling van de uitkeringen.

‘Aan het eind van de maand zie je nauwelijks nog klanten tussen de rekken lopen. Vanaf de vijftiende is het voor de meesten behelpen en hopen dat er nog iets in de diepvries ligt.’

Een invaliditeitsuitkering voor een maand met eenendertig dagen bedraagt 1020 euro. Na aftrek van gemiddeld 600 euro voor de huur en vaste kosten, blijft er nog weinig over. Veel patiënten zitten met afbetalingsplannen bij het ziekenhuis, of ze vallen in de klauwen van kredietkantoren die gemakkelijk leningen verstrekken, ook aan mensen die al tot over hun oren in de schulden zitten.

‘Op de duur betalen ze met nieuwe leningen de rente op oude leningen af. Familie of vrienden tekenen voor de borg, terwijl het water ook bij hen al tot aan de lippen komt. Binnen de kortste keren ontaardt het in ruzies, waardoor families ontwricht worden. Ook de *papas bôites aux lettres* spelen met vuur. De administratieve scheiding leidt dikwijls tot een echte scheiding, omdat ze een psychologische knop hebben omgedraaid. Het eindigt ermee dat de moeders alleen achterblijven met de kinderen.’

Zeven jaar geleden nam ze samen met nog een Antwerpse arts de groepspraktijk van Geneeskunde voor het Volk in Marcinelle over. Antwerpen was opeens ver weg.

‘In het weekend wilde ik zo snel mogelijk uit deze doodse straten weg. Ik wilde terug naar mijn vrienden. Sinds de geboorte van mijn twee kinderen ligt mijn toekomst hier. Ze gaan naar een buurtschooltje en zijn perfect tweetalig. Wallonië is me almaar

meer gaan bevallen, Antwerpen almaar minder. Druk verkeer, opgefokte mensen. De stad maakt me zenuwachtig.’

De warmte van de *Carolos* treft haar het meest.

‘Dat was al mijn eerste indruk. Ik woonde toen in *le numéro huit*, een van de sociale woontorens in het Cité Parc. Veel jongeren hingen maar wat rond en hadden het geregeld aan de stok met de politie, soms wegens zware criminaliteit zoals overvallen en schietpartijen. Dat is zo erg geëscaleerd dat ze het plaatselijke politiekantoor in brand staken. Op een afstand zou je denken dat het er een onleefbare boel was, maar ik heb zelden vriendelijker mensen ontmoet als in de cité. In Vlaanderen gaat het veel killender toe.’

Een paar maanden geleden haalde een Waal nog eens de voorpagina’s van de Vlaamse kranten. Het ging niet om Justine Henin, noch om een communautaire krijgsheer. De man woont hier in de buurt: *Marcinellois* Serge Régnier, zevenenveertig jaar, werkloos, vader van dertig kinderen bij drie vrouwen, trekker van 4000 euro kinderbijslag per maand. Met zijn hele stam ging hij trots poseren voor de Vlaamse fotografen, nietsvermoedend van de streek die hem op dat moment werd geleverd.

Het familieportret bevestigde een Walencliché: verslonsd en onverantwoordelijk, steunpilaren van de ‘uitkeringeneconomie’. Vervolgens speelde de commerciële logica: naast angst, geweld en seks zijn stereotypes de beste verkoopsartikelen in de media. Zo werd de arme Régnier enkele dagen lang het archetype van de ‘Waal’.

‘Onze telefoon rinkelde voortdurend’, herinnert Merckx zich. ‘Het waren mensen uit de buurt die vroegen of we die kranten vanuit Vlaanderen konden meenemen of bijbestellen. Ze waren trots dat een wijkgenoot het tot Bekende Waal geschopt had in Vlaanderen. Het was schattig en treurig tegelijk. In de Franstalige kranten was die man helemaal geen nieuws.’

Intussen leerde ze ook de stereotypes kennen waarmee de Walen naar het noorden kijken. In linkse kringen ziet men Vlaanderen graag als een grote fascistische gouw en beantwoorden de Vlamingen nog altijd aan de omschrijving van Jacques Brel in

‘Les Flamingants’: ‘Nazi durant la guerre et catholique entr’elles’. Maar de gemiddelde Waal heeft vaak een positief, bijna verheven beeld van Vlaanderen, heeft Merckx ondervonden.

‘Alle Vlamingen zijn rijke, harde werkers. Ze kunnen moeilijk geloven dat er ook boven Brussel armoede is. Vlaanderen zien ze als een paradijs aan de Noordzee, al zijn ze er zelden geweest om die indruk te checken. “Alles is zo mooi, zo proper bij jullie. Wij wonen al heel ons leven tussen het vuil.” Tijdens mijn eerste maanden was de vraag die ik het vaakst hoorde: “Je gaat hier toch niet blijven?” De mensen waren bezorgd om mij. Ze dachten dat ik mijn ongeluk tegemoet ging. Dat negatieve zelfbeeld is zo typisch voor de *Carolos*. Luikenaars hebben er minder last van. Dikwijls geven ze zichzelf de schuld van hun ellende: “Had ik maar mijn school afgemaakt. Had ik maar geen stommiteiten begaan.”

De laatste jaren proberen velen een nieuwe trots te vinden, maar dan in de afwijzing van vreemdelingen. Bij de regionale verkiezingen in 2004 haalde het Front National in Charleroi 16,9 procent van de stemmen. De tweede Waalse stad stemde bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2006 bijna evenveel op extreem rechts als Gent, de tweede Vlaamse stad.

‘Vrijwel elke dag krijgen we xenofobe oprispingen te horen, en het wordt er niet beter op. Er zit veel onbehagen en opgestapelde frustratie bij de mensen. De Vlamingen en de Italiaanse migranten zijn gekomen toen er nog werk was, maar sinds de industrie dichtging zijn nieuwkomers — Turken en Marokkanen — veel minder welkom.’

Bij het afscheid wil ze nog iets kwijt. Tegenover haar huurhuis heeft de gemeente jaren geleden een bankje geïnstalleerd. De bedoeling was nobel: het plekje moest het sociale weefsel in de buurt versterken en de bewoners weer bij elkaar brengen. Binnen de kortste keren werd de bank een splijtzwam. Elke avond komen een tiental jongeren uit het Cité Parc rond de bank hangen, om pas na middernacht weer luid weg te scheuren op hun brommers. Soms blijft er een hoop bierblikjes en sigarettenpeuken achter. Bejaarde buurtbewoners kunnen de slaap niet meer vatten en durven de deur niet meer uit.